

КОНСТРУКЦІЇ З ПРИСВІЙНИМИ ЗАЙМЕННИКАМИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто структуру та комбінаторність словосполучень з присвійними займенниками в текстах англomовного роману Джуліана Барнса "The Sense of an Ending" та україномовного роману Ірен Роздобудько "Пастка для Жар-птиці". Основну увагу приділено виявленню безпосередніх зв'язків присвійних займенників з іншими компонентами словосполучення, на основі чого виділяються моно-, одно- та багато-компонентні структури, а також зіставляються найбільш вживані структури в англійській та українській мовах.

Ключові слова: моно-компонентна структура, однокомпонентна структура, багатоконпонентна структура, валентність, сполучуваність, присвійний займенник.

Велика кількість праць у сучасній лінгвістиці, присвячених проблемі валентності та сполучуваності, свідчить про її актуальність і донині (О.І. Ващенко, І.А. Гонта, Т.Ф. Гонтар, К.Г. Городенська, Т.І. Домброван, О.В. Куц, Н.Є. Лихошерстова, Т.Є. Масицька, О.М. Орендарчук, І.А. Пасічник, С.М. Різник, В.М. Романова, Я.Д. Руферова, О.Ф. Таукчі, Н.Ю. Теміракаєва). Поняття валентності, запроваджене Л. Теньером, породило поняття сполучуваності як невід'ємної частини досліджень у галузі функціонування мовних одиниць [16] таким чином дослідження сполучуваності мовних одиниць у різних мовах має на меті досягнення одного із найважливіших на сьогодні завдань – гуманітаризації науки, тобто перш за все практичне застосування набутих знань. Зіставлення структурних особливостей словосполучень в різних мовах розкриває широкі можливості і для практичного опанування іноземних мов, і для теоретичного дослідження проблем мовознавства.

Для аналізу були обрані словосполучення, що містять присвійні займенники, і в їх межах досліджувалися безпосередні зв'язки займенників з іншими одиницями словосполучення. Шляхом суцільної вибірки було виділено 1087 досліджуваних одиниць в англomовному тексті, що складає 15,43% від загальної кількості займенників, та 651 досліджувана одиниця в україномовному тексті, 11,65% відповідно. В кожному випадку при подачі даних кількісний показник супроводжується процентним відповідником, адже загальна кількість займенників в двох мовах істотно відрізняється. Аналізуючи весь прошарок словосполучень з присвійними займенниками ми розподілили їх на три підгрупи: моно-компонентні конструкції (займенник не має прямих синтаксичних або контекстуальних зв'язків з іншими словами у межах словосполучення), однокомпонентні конструкції (займенник пов'язаний синтаксично чи контекстуально з однією повнозначною частиною мови в межах досліджуваного словосполучення, при цьому службові частини мови вважаємо технічним засобом зв'язку між двома одиницями) та багатоконпонентні конструкції (займенник одночасно пов'язаний з двома одиницями в межах словосполучення або становить неподільне синтаксичне чи семантичне ціле з одним компонентом

і вже тоді сполучається з іншим). Конструкції представлені у вигляді формул з використанням англомовних позначень частин мови.

Отже, спільним для обох мов було вживання моно-компонентних конструкцій Pr, хоча такі випадки є досить поодинокими (в англійській мові 0,55% від загальної кількості присвійних займенників, в українській – 0,15%). Така нульова сполучуваність займенника характерна для неповних речень, еліптичних та емфатичних конструкцій, кліше у листуванні, при цьому в англійській мові займенник може зберігати свій прийменник:

Yours, Sarah Ford [Barnes, 25].

And, if certain criteria obtained, with mine [Barnes, 9].

– *«Хто?»* – *почули вони писклявий голосок секретаря <...>*

– *Свої!* – *відгукнулася Віра, і двері повільно відчинилися...* [Роздобудько, 58].

Серед однокомпонентних конструкцій найбільш вживаною та усталеною є Pr + N, на яку припадає 90,89% в межах присвійного розряду займенників в англомовному тексті та 94,78% в україномовному тексті. Широка вживаність конструкцій цього типу пояснюється самим походженням присвійних займенників, що розвивалися як прикметники, і тому найбільш типовим для них сполученням є зв'язок з іменними частинами мови, а особливо іменником:

His name was Adrian Finn, a tall, shy boy who initially kept his eyes down and his mind to himself [Barnes, 1].

Моє серце зламалося ще під час мого народження [Роздобудько, 26].

Особливої уваги заслуговують емфатичні конструкції N + Pr (частота вживання становить 2,3%), виділені в україномовному тексті, в яких автор наголошує на присвійній семі займенника графічними або стилістичними засобами. Такі приклади свідчать про те, що семантичне навантаження присвійного займенника може відходити на дальній план поруч з самим іменником, а може навпаки набувати більш важливого значення, аніж іменник:

І тепер хтось один знищує конкурентів! Наступна черга – моя? [Роздобудько, 131].

Але їй спочатку кортіло одягти капці з рожевою облямівкою. Її капці. Її кортіло швидше залізти у джакузі – її джакузі. А потім витертись її пухнастим рушником [Роздобудько, 17].

Не зовсім звична послідовність присвійного займенника та іменника в українській мові може також виконувати стилістичні функції протиставлення:

А її батько, казала вона, загинув на якійсь «чужій війні», а мати – п'є горілку і, можливо, саме тому донька її увесь час хворіє на серце [Роздобудько, 24],

або емфатичного наголосу, надаючи незвичним порядком слів (хоча і більш вільним ніж в англійській мові) самому тексту драматичного звучання:

Тому ти страждаєш що душу свою не відпустиш від себе ані вдень, ані вночі. Ох, красуне, дитинко, розплітала ти коси свої, розсипалися вони по чужих подушках – підібрала їх недобра жінка і зарила так, що не зібрати їх тобі довіку. А він – не повернеться, й не чекай! Ось – твій хрест і доля твоя! [Роздобудько, 54].

Варіантом вже розглянутої конструкції в англійській мові є N + prep + Pr (0,64%), в якій, як ми визначили раніше, прийменник виступає технічним засобом зв'язку, адже для аналітичної за своєю будовою англійської мови він є невід'ємною частиною індикації відношень і зв'язків між членами словосполучень, і, оскільки в обох мовах прийменник також належить

до службових частин мови, ми не розглядаємо його як повноцінний компонент зв'язків займенника. Дана конструкція є усталеною формою вживання абсолютного присвійного займенника в англійській мові: *'projects' of his* [Barnes, 24], *a friend of ours* [Barnes, 24].

Словосполучення за участю дієслова також зафіксовані в обох мовах, хоча і відрізняються більш істотно. Зокрема, конструкція Pr + V є характерною для англійської мови (1,01% в межах розряду) і вживається як із класичним присвійним займенником (при цьому дієслово стоїть у безособовій формі герундія), так і з його абсолютною формою. Такий зв'язок пояснюється певною мірою субстантивації абсолютного присвійного займенника та його можливістю виконувати роль підмета у реченні.

And frankly, my putting in a good word for you could easily have the opposite effect [Barnes, 28].

<...> whereas mine struck me as functionally separate <...> [Barnes, 9].

Конструкція V + Pr зафіксована в обох мовах і представлена 0,37% випадків вживання в англомовному тексті (лише для абсолютної форми присвійного займенника) та 0,61% в україномовному тексті:

I also like him because he made no attempt to use my Christian name or suggest I use his [Barnes, 27].

Почувши знайоме прізвисько, яке могли знати тільки свої, Віра заспокоїлася [Роздобудько, 65].

Зафіксовано також вживання зазначеної конструкції в еліптичних (неповних) словосполученнях:

Моє життя не склалося – нехай складеться твоє, якщо ти зможеш жити з цим гріхом [Роздобудько, 52].

Структури тотожні до наведених використовують субстантивовані займенники, подібно до першої конструкції за тим же принципом, і в них займенники набувають характеристик та функцій прикметників. Окремої уваги заслуговують словосполучення зафіксовані в українській мові, що за значенням та синтаксичними характеристиками належать до цієї групи, але мають зворотній порядок слів (що, як вже зазначалося, є цілком прийнятним, хоч і не дуже поширеним явищем в українській мові – 0,92%):

Принесли запахну страву «Наших б'ють!» [Роздобудько, 8].

<...> у мене повно своїх проблем, щоб іще й вашими перейматися [Роздобудько, 66].

Варіантом попередньої конструкції виступає V + prep + Pr. Поданий варіант конструкції є досить нечисленим в англійській (лише для абсолютних присвійних займенників) та українській мовах, і становить 0,18% і 0,15% в межах розряду відповідно:

Nor did he alter his views to accord with ours [Barnes, 3].

А ти можеш летіти до свого хоч зараз! [Роздобудько, 150].

Оскільки займенник є прономінативом за своїми функціями, цілком прийнятними є те, що його сполучувальні властивості певною мірою тотожні з іменником, а отже сполучення займенника з прикметником обумовлене самою його природою. Конструкція Pr + Adj зафіксована в обох мовах, хоча і являє собою поодинокі випадки вживання (0,09% в англійській мові та 0,15% в українській мові):

Well, we do our best <...> [Barnes, 58].

Тут жила така родина, але вони тепер переїхали в нашу двокімнатку [Роздобудько, 70].

Однак, відзначаємо, що відносно більш вживаним в англійській мові є варіант цієї ж

конструкції з прийменником Pr + prep + Adj (0,28%), де прикметник може набувати ознак іменника:

The new boy was sitting a row ahead and to my left [Barnes, 2],

а може лишатися у функції прикметника:

But now, I found myself in revolt against my own ... what? [Barnes, 46].

Так само природою займенника пояснюється його сполучуваність з іншими займенниками у конструкціях Pr + Pr (досліджуваний займенник виділено підкресленням) в англійській мові та Pr + Pr в українській мові (1,01% та 0,46% відповідно в межах розряду):

Then I noticed the date at the top, and the handwriting: my own, as it used to be, all those years ago [Barnes, 37].

We're on our own [Barnes, 40].

<...>then ask her out on her own <...> [Barnes, 9].

Аналіз конструкцій цього типу виявив, що в англійській мові присвійний займенник сполучається з іншим займенником невизначеного розряду *own* (словники не визначають розряд цього займенника, лише вказують його частиномовну приналежність) і стоїть у препозиції. В українській мові присвійний займенник стоїть у постпозиції відносно до того слова, з яким сполучається, і може мати зв'язок із займенниками неозначеного та особового розрядів, і навіть виконувати функцію присудка:

Вона була зайнята чимось своім [Роздобудько, 53].

Він – мій [Роздобудько, 97].

А тепер ти мій [Роздобудько, 112].

Останньою спільною конструкцією для англійської та української мов була Pr + Num (0,37% та 0,15%) лише в усталених виразах на позначення приблизного віку людини:

You haven't seen a bald man in his sixties blush? [Barnes, 30].

Рінка-«медичка» у свої десять знала <...> [Роздобудько, 35].

Однак, аналіз матеріалу показав, що різноманіття конструкцій в англійській мові є більшим порівняно з українською (23 варіанти конструкцій в англійській мові та 9 варіантів конструкцій в українській), а отже і сполучувальні властивості присвійного займенника в англійській мові є ширшими. Зокрема, ми виокремлюємо конструкції, в яких технічним засобом зв'язку виступає допоміжне дієслово, що зазвичай опускається в українській мові, особливо в теперішньому часі. В англійській мові тексті їх виділено 4 типи: N + Aux + Pr, Pr + Aux + Pr, (Pr + prep + Pr) + Aux + prep + Pr, Pr + Aux + N. Перші 3 типи об'єднані тим, що присвійний займенник виступає частиною складного іменного присудка, подібно до конструкції Pr + Pr в українській мові і сполучається таким шляхом з іменником, займенником або займенниковим словосполученням:

Can we be sure the child was his? [Barnes, 7] (0,09%).

<...> I rarely ended up fantasising a markedly different life from the one that has been mine [Barnes, 25] (0,64%).

We realised that though he had been to all our homes, none of us had been to his; <...> [Barnes, 22] (0,09%).

Проте, присвійний займенник також може сам виконувати функцію підмета сполучаючись з іменником як з частиною складеного іменникового присудка:

Perhaps hers was a similar kind of trick with height [Barnes, 13] (0,18%).

Найбільшою ж відмінністю між конструкціями в англійській та українській мовах стало те, що в англійській мові існують та вживаються конструкції, в яких займенник од-

ночасно сполучається з двома компонентами словосполучення. Такі конструкції становлять 3,59% від загальної кількості словосполучень із присвійними займенниками. Найбільш вживаною (2,85% із загальної кількості досліджуваних одиниць) конструкцією є (Pr + Adj) + N, де займенник і прикметник *own* становлять собою неподільне семантичне або синтаксичне ціле і разом сполучаються з іменником:

He drew his own conclusion from our averted eyes [Barnes, 2].

Пояснення цьому зв'язку знаходимо в етимології прикметника *own*, що розвинувся з дієслова **eiġ- володіти* у пра-індоєвропейській мові, і вже у староанглійській мові мав значення *власний, притаманний*, зараз же використовується для підсилення значення володіння.

Синтаксично поширеним варіантом цієї конструкції є (Pr + Adj) + (N + prep + N) напр. *my own cast of mind* [Barnes, 5], однак невисока частота вживання цієї конструкції (0,09%) вказує на те, що таке поєднання не є типовим для англійської розмовної мови.

Наступною виявленою конструкцією стала Pr + Pr + N (0,55%), в якій поруч з присвійним займенником стоїть неозначений займенник *all*, який в такому контексті, так само як і *own*, підкреслює належність, володіння присвійного займенника, його всеосяжність та цілковитість щодо зазначеного об'єкта:

<...> *and that all my 'conclusions' are reversible* [Barnes, 18].

Останньою виявленою і розглянутою нами конструкцією стала V + (Pr + Pr), яка на ряду з багатьма іншими є досить нечисленною (0,09%), але не менш від того важливою для нашого дослідження, адже навіть поодинокі вживання конструкції дає можливість стверджувати, що виявлений зв'язок компонентів словосполучення існує і вживається у мові:

<...> *or their nervousness compounded my own* [Barnes, 8].

Як бачимо, присвійний займенник знову сполучається із займенником *own*, виконуючи таку ж функцію і несучи таке ж навантаження, що й у сполученні з іменником.

Отже, аналіз відібраного матеріалу дає змогу зробити наступні висновки: хоча загальна кількість присвійних займенників у цілому масиві англійського тексту є трохи вищою, найбільш вживаною конструкцією є поєднання займенника з іменником, що цілком відповідає головній функції одиниць присвійного розряду, при цьому частота вживання саме цієї конструкції в обох мовах майже збігається. Однак, зважаючи на аналітичну будову англійської мови та ширше застосування, займенники мали змогу більш різноманітно розкривати свої зв'язки з іншими частинами мови, порівняно з українською, до того ж утворювати синтаксично більш складні конструкції, з двома напрямками зв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко О. І. Валентна і невалентна сполучуваність відприкметникових іменників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Олена Іванівна Ващенко. – Х., 2005. – 20 с.
2. Гонта І. А. Особливості внутрішньої валентності композит- метафор в американському слензі : збірник научних трудов / І. А. Гонта // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) / М-во освіти і науки України, Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка; Відп. ред. В.В. Лучик. – Кіровоград, 1999. – Вип.20. – С. 200-211
3. Гонтар Т. Ф. До проблеми валентності мовних одиниць / Т.Ф. Гонтар // Мовознавство. – 1995. – N2-3. – С.17-21.

4. Городенська К. Г. Керовані другорядні члени речення і валентність предиката / Катерина Григорівна Городенська // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство : Зб. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 260-263.

5. Домброван Т. И. Валентность в системе глагольных категорий: валентность и переходность (на материале современного английского языка) / Т.И. Домброван, И.А. Сосницкий // Функциональная лингвистика: Язык. Человек. Власть. – Симферополь : КрымФармТрейдинг, 2001. – С. 67 – 68.

6. Куц О. В. Семантико-синтаксична структура речень з чотиривалентними предикатами: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Олена Володимирівна Куц. – К., 2003. – 219 арк

7. Лихошерстова Н. Є. Валентні особливості субстантивованих дієприкметників // Філологічні студії: Науковий часопис Волинського державного університету. – Луцьк: Планета, 2000. – №1. – С. 106-110.

8. Масицька Т. Є. Семантика-синтаксична валентність дієслова: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Тетяна Євгенівна Масицька – Луцьк, 1996. – 217 арк.

9. Орендарчук О. М. Валентнісні відношення дієслів тематичної групи «чуттєвої сфери» в контрактивному аспекті (на матеріалі англійської та української мов) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Оксана Леонідівна Орендарчук. – К., 2010. – 222 арк.

10. Пасічник І. А. Категорія валентності предикативних прикметників / Ірина Анатоліївна Пасічник. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 183 с.

11. Різник С. М. Об'єктна сполучуваність іменних девербативів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Сергій Миколайович Різник. – К., 2009. 17 с.

12. Романова В. М. Лінгвометодичний концепт дієслівної сполучуваності в аспекті навчання української мови як іноземної / В. М. Романова // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного ун-ту. – Київ : видавничий центр КДЛУ, 2001. – Випуск 4. – С. 407 – 413.

13. Руферова Я. Д. Об одном аспекте славянского предложения (Место валентности в подготовке студентов-русистов, будущих преподавателей русского языка как иностранного) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ostu.ru/conf/ruslang2005/trend1/ruferova.htm>.

14. Таукчі О. Ф. Теоретичні аспекти вивчення іменної дієслівної лексичної сполучуваності в англійській, українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. Ф. Таукчі. – Донецьк, 2006. – 19 с.

15. Темиракаева Н. Ю. Понятие категории валентности / Н. Ю. Темиракаева // Актуальные проблемы языкознания. – 2006. – № 1. – С. 1 – 3.

16. Станіславська Л. В. Валентність як семантико-синтаксична категорія дієслова-предиката [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnaluvipusk-11/valentnist-yak-semantiko-sintaksichna-kategoriya-diyeslova-predikata/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Роздобудько І. В. Пастка для жар-птиці / Ірен Віталіївна Роздобудько. – Харків: Фоліо, 2007. – 159 с.
18. Barnes J. The Sense of an Ending / Julian Barnes. – London: Jonathan Cape, 2011. – 176 p.

Стаття надійшла до редакції 07.08.14

Л. Галій, ассист.

Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова, Киев

КОНСТРУКЦИИ С ПРИТЯЖАТЕЛЬНЫМИ МЕСТОИМЕНЕНИЯМИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья рассматривает структуру и комбинаторику словосочетаний с притяжательными местоимениями в текстах англоязычного романа Джулиана Барнза “The Sense of an Ending” и украиноязычного романа Ирэн Роздобудько “Ловушка для Жар-птицы”. Основное внимание уделяется непосредственным связям притяжательных местоимений с другими компонентами словосочетания, а также сопоставляются наиболее употребляемые структуры в английском и украинском языках.

Ключевые слова: моно-компонентная структура, одно-компонентная структура, много-компонентная структура, валентность, сочетаемость, притяжательное местоимение.

L.Galij, Assistant professor

Dragomanov national pedagogical university, Kyiv

CONSTRUCTIONS WITH POSSESSIVE PRONOUNS IN MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN

The article deals with the problems of structure and combinations of phrases with personal pronouns in the texts of the English novel “The Sense of an Ending” by Julian Barnes and the Ukrainian novel “Trap for the Firebird” by Iren Rozdobudko. Most of attention is paid to the investigation of direct links of possessive pronouns and other components of the phrase and according to this monosingle – or multi-component structures are distinguished, also common structures of English and Ukrainian languages are compared.

Key words: mono-component structure, single-component structure, multi-component structure, valence, combinatory power, possessive pronoun.